

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ

ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIV

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- С. Б. Сорочан** – д.і.н., професор, зав. кафедри історії стародавнього світа та середніх віків ХНУ імені В. Н. Каразіна;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- О. М. Луговий** – к.і.н., доц., науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики, головний редактор;
В. В. Чепіженко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., доц., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. В. Нємченко – к.і.н., доц., почесний керівник Центру антикознавства та медієвістики;
О. В. Смигитина – д.і.н., проф., зав. кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. Б. Шевченко – к.і.н., старший науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 12 вересня 2023 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIV / Голов. ред. О. М. Луговий. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. –
524 с.

ISBN 978-617-689-483-4

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XIV читань пам'яті П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, проведеної ОНУ імені І. І. Мечникова та Одеською Національною науковою бібліотекою 10–12 березня 2023 р.

ISBN 978-617-689-483-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2023
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2023

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

В.Г. Ціватий (Київ)

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ДИПЛОМАТІЇ ТА КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК ЄВРОПИ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І РАНЬОМОДЕРНОГО ЧАСУ: МОДЕЛІ КОМУНІКАЦІЇ, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ОСОБЛИВОСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Історична комунікологія є новим напрямом у наукових дослідженнях у сфері міжнародних відносин та інституціональної історії. Комунікація як соціокультурний та інституціональний феномен охоплює весь спектр взаємодії людей, починаючи від міжособистісного спілкування і закінчуючи взаємодією великих спільнот, інституцій і держав у сфері політики й дипломатії.

Комунікацію слід розглядати як інституціональну структуру і як інституціональний процес, що відбувається в соціокультурному і просторово-часовому вимірах. При вивченні комунікації як структури мова йде про системи, у другому випадку про зміни комунікативних зв'язків, взаємодії людей, обмін інформацією¹.

Незаперечність фундаментального значення комунікації дає підстави для різнопланового вивчення й з'ясування цього феномена в історичному процесі, його ролі й значення в історії людства, історії дипломатії, зовнішньої політики і міжнародних відносин².

Історична комунікологія розглядає комунікацію як ключову категорію, крізь призму якої аналізуються всі сфери життя суспільства³.

У центрі уваги історичної комунікології постійно перебувають питання інституціональної реалізації міжперсональних комунікацій, моделей комунікації, комунікативних навичок і ментальних соціоустановок, традиційності та інноваційності мислення, їх суб'єктності, кризових етапів, мутації тощо. Комунікаційний підхід відкриває нові можливості для вивчення історії політики та історії дипломатії. Політична і дипломатична комунікація не є хаотичною, неупорядкованою – вона завжди має свою інституціональну структуру, моделі, символіку, ритуали, процедури, правила, норми етикету і міжнародного протоколу⁴.

Дипломатична комунікативність у процесі становлення національних держав набуває свого протокольного оформлення, в якому кожна дія, кожен документ повинен мати інституціонально не тільки змістовне, але й процедурно-символічне значення⁵.

В останні десятиліття спостерігається тенденція до вивчення і компаративного аналізу дипломатичної комунікації, механізмів досягнення згоди між державами. У світлі такого підходу воєнні зіткнення сприймаються скоріше, як аномалії, аніж звичайна практика, для якої не було дипломатичної альтернативи.

Прикладом такого дослідження можна назвати монографію Христини Луттер, присвячену вивченню політичної комунікації в епоху переходу від Середньовіччя до Нового часу⁶. Дослідниця показує «дипломатичну комунікацію не тільки як ансамбль різноманітної практики і техніки інформативного посередництва, а і як багатогранний процес політичного спілкування за допомогою символіки», дипломатичних норм протоколу та етикету, майстерності публічного спілкування, публічних виступів і мистецтва переговорів.

Висвітлення міжнародних позицій, форм і правил дипломатичної зустрічі, починаючи від «базових актів» церемонії прийому та етикетно-нормативних правил прощання в протокольних зустрічах, дозволило виявити комплекс знакових систем, що забезпечують стабільність відносин між державами. Вербальні акти строго регламентованого спілкування представляють собою найбільш важливу складову дипломатичних контактів і дипломатичної комунікації⁷.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби Середньовіччя в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б. М. Гончар, О. Б. Дьомін, В. О. Дятлов, Б. М. Боднарюк, С. І. Лиман, В. А. Смолій, Н. Г. Подалаяк, М. В. Кірсенко, С. С. Троян, В. В. Ададуrow, О. П. Машевський, С. Б. Сорочан, С. В. Пронь, О. І. Сич, С. А. Каріков, Т. В. Чухліб, В. А. Рубель, П. М. Котляров, Л. О. Нестеренко, І. В. Немченко, Ю. В. Подрез, О. М. Маклюк, В. В. Чепіженко, О. М. Луговий, С. А. Демчук, О. С. Охріменко, А. М. Домановський та інші.

Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового і Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники зарубіжної історіографічних шкіл. Спеціальні фундаментальні дослідження із зазначеної тематики практично відсутні, зокрема – пов'язані із історичною комунікологією.

Для вивчення історичної та дипломатичної комунікології необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін, а також модернізаційних процесів.

Інтерес до комунікативних відносин, комунікативних моделей і технологій комунікації у сфері політики і дипломатії обумовлюється особливістю людської психіки, прагненням людини спостерігати все, що відбувається на політичній і політико-дипломатичній сцені, як спектакль, драму і трагікомедію, учасниками якої є реальні персонажі, колективні та індивідуальні актори⁸. До головних завдань історичної комунікології входить вивчення комунікативного простору, в якому реалізуються відносини між людьми, їх контакти і спілкування, відбувається обмін інформацією між особистостями, між державами, між міжнародними організаціями⁹.

Політико-дипломатична культура комунікації в Європі доби Середньовіччя та раннього Модерного часу мала свої інституціональні етапи становлення й розвитку. Попри всю різноманітність комунікативних відносин можна простежити їх довготривалі цикли, які визначаються характером політичних, дипломатичних, соціальних, економічних, буденно-побутових процесів, і наявністю відносно короткочасних «кризових» періодів революцій, соціальних катаклізмів, релігійних конфліктів, політичних конфліктів і дипломатичних переговорів¹⁰.

Флоренція, столиця італійського Відродження, на рубежі Середньовіччя та Ранньомодерного часу, як, мабуть, і всяке місто-комуна в Італії, не була бюрократичною державою і не мала апарату професійних управлінців, у тому числі й спеціального професійного дипломатичного корпусу, також не існувало й постійної акредитації повноважних представників у будь-яких державах або при дворах князів церкви і феодалних володарів.

Особа, що посилається із зовнішньополітичною місією, називалася «оратором», оскільки красномовство вважалося головною якістю повноважного представника республіки. Дипломатичні доручення покладалися на громадян республіки, які виїжджають у філії своїх сімейних компаній, розсіяних по різних державах Європи та за її межами, тому майже завжди вони поєднувалися з торговельно-банківськими функціями.

Сам характер діяльності купців і ділових людей, пов'язаний із постійними переїздами з однієї держави в іншу, сприяв виконанню дипломатичних місій, доручених не тільки власною комуною, але й також імператорами, королями і феодалними володарями з інших держав.

У Синьйорії – свого роду уряді Флорентійської республіки – перша канцелярська реформа була проведена 1431 року канцлером Леонардо Бруні та нотаріусом Філіппо Перуцці. Вона наказувала у

визначені способи забезпечити зберігання в канцелярії Синьйорії дипломатичних документів, що реєструвалися в спеціальних книгах дипломатичних місій, а також отриманих і надісланих Послами листів (дипломатичне листування).

До цієї реформи подібна документація часто зберігалася вдома у тих, хто виступав на зовнішньополітичних теренах, а звіти про виконання місій потрапляли в таке своєрідне джерело, як сімейні книги¹¹. Займаючи в них чимало сторінок, вони ставали невід'ємним інституціональним «органом» «політичного тіла сім'ї»¹².

Ця комунікативна практика і культурна практика були показником високої оцінки дипломатичної діяльності, котра становила предмет законної гордості як самого флорентійського «оратора», так і його нащадків, тому приватні реєстри мають значну документальну цінність. А для сучасних дослідників проблем комунікології ця цінність подвоюється, оскільки вони отримують неоцінений матеріал для співставлення, порівняння і верифікації. Зокрема, зіставлення реєстрів Мікеле Кастеллані із записами його сучасника Рінальдо дельї Альбіцці дозволяє переконатися в їх високого ступеня точності та інформативності, насиченості персональними зауваженнями і цікавими деталями з тогочасної політико-дипломатичної сфери діяльності.

У більшості громадян, які постійно виконують дипломатичні місії комуни, оцінки й сприйняття дипломатичної роботи поділялися на два полярних реєстра.

Негативні висловлювання відображали ризик і небезпеку для їх життя, які часто супроводжували багатоденні поневіряння і вимагали напруженої праці, а інколи й неймовірних зусиль, а також укладали ламентаций з приводу того, що місії займають багато часу і відволікають від занять торгівлею, банком і основною професійною діяльністю. Зокрема, дипломатичній службі присвятив чимало сторінок своєї «Домашньої хроніки» суддя та купець Донато Веллуті (1314-1370)¹³.

Зовнішньополітична діяльність займала половину його життя – із початку 40-х рр. до 1363 року. Комуна використовувала його освітній потенціал, оскільки цей купець і підприємець закінчив факультет цивільного права в Болонському університеті і, вступивши в цех суддів і нотаріусів, виконував відповідні функції у Флоренції. 40-50-і рр. XIV століття в Тоскані відрізнялися зовнішньополітичної напруженістю із-за протиріч між гвельфськими і гібеллінськими містами¹⁴.

Оповідання про власну кар'єру у внутрішньо-сімейних документах (сімейні книги) – це, перш за все, саморепрезентація («Домашня хроніка»). Сімейні книги мали цілком певного адресата – синів, онуків і представників наступних поколінь, і автор, як правило, прагнув представити себе перед нащадками в найбільш вигідному світлі, оповідаючи про головну громадянську чесноту – служіння своїй комуні.

Ще один дипломат, Бонаккоро ді Нері Пітті (1354-1430) активно прагнув увійти до складу правлячої еліти в 1378-1428 рр. Він знаходився на постійній дипломатичній службі, яку поєднував з участю у війнах і дуелях, з торгівлею шерстю, вином, кіньми, шафраном та іншими товарами, а також із азартними картковими іграми.

Великий політичний діяч Флоренції Аньоло Аччайулі зробив кар'єру головним чином на дипломатичній ниві, де досяг таких успіхів, що видатний біограф Веспасіано да Бістіччі (1421-1498) вважав за потрібне включити його життєпис у свою збірку¹⁵.

Яскравою фігурою на дипломатичному олімпі Флорентійської республіки був Бонаккоро Пітті (1354-1430 / або в 1432 році) – дипломат, політик, ділова людина, мандрівник. Час політико-дипломатичної діяльності Бонаккоро Пітті – це період формування нової комунікативної та політико-дипломатичної культури й нового кола ідей, які отримали назву ренесансний Гуманізм. У цей період з'являється і гуманістична дипломатія, засновником якої прийнято вважати Франческо Петрарку (1304-1374 рр.)¹⁶.

Для прикладу доречно проаналізувати «Хроніку» Бонаккоро Пітті (1354-1430 рр.), яку він, за звичаєм багатьох флорентійських ділових людей, взявся писати, сказавши по-дантівські, «...Земне життя пройшовши наполовину», уносячи туди відомості й міркування практично до кінця днів своїх. У результаті народився автобіографічний наратив, що створювався, як зрозуміло з початкових і кінцевих записів, близько сімнадцяти років. У записах перших років більш детальний і докладний, ближче до кінця – більш швидкий і сухий, але так само цінний на всьому «просторі» виклад із точною фіксацією дат, фактів, у тому числі й дипломатичного характеру¹⁷.

Твір містить багато матеріалу, що дозволяє зрозуміти, якими якостями за часів Бонаккоро Пітті повинен був володіти дипломат, яка була роль дипломатії як інструмента у відносинах між Флоренцією і заальпійськими країнами, перш за все Францією. Судячи зі скупих свідчень, Б. Пітті виконував багато королівських доручень конфіденційного характеру і дипломатичного змісту. І мовчав щодо

того, у чому вони полягали, навіть у кінці життя, тільки оцінюючи як «важкі» або «небезпечні»...¹⁸

У цілому ж, географія його дипломатичних поїздок виявляється просторово досить широкою: п'ять держав – Франція, Німеччина, Англія, Нідерланди, Угорщина. Матеріали «Хроніки» показують, що він використовує дипломатичні поїздки в підприємницьких і торговельних цілях, закупаючи і відправляючи до місць продажів товари. Він купує й продає нерухомість, наприклад, у тому ж Парижі, супроводжує купців у ділових поїздках. Він відчуває себе на військовому поприщі, воюючи на боці французького короля в битвах і облогах Столітньої війни (1337-1453 рр.). Іншими словами, дипломатія вписується у Б.Пітті у велике й різноманітне коло повсякденних і політико-дипломатичних справ і дій¹⁹.

Місто-державою Флорентійська республіка впливала на створення нових ідентичностей, особливо помітних при інституціональній комунікації із монархами, папським двором, феодалними сюзеренами і могутніми володарями за його межами. Специфіка представлених дипломатичних пратик і комунікаційних дискурсів, що представляють саморепрезентації своєї діяльності та ідеальні образи життєписів, не дозволяють використовувати їх як джерело точних і достовірних фактів²⁰.

Доблесть Посла вимірювалася його красномовством у демонстрації відважної до нерозсудливості й безглуздості зухвалості, а також його непідкупність і безкорисливість у ритуалізованих жестах відмови від винагороди і подарунків²¹.

Менш однозначно оцінювалася «велич» послів, що виявлялася в близькості та особистій дружбі з вінченосними персонами – якість, з одного боку, корисна і необхідна для ведення ефективної зовнішньої політики та успішних дипломатичних практик (комунікаційний ефект), з іншого – насторожено сприймається в соціумі з відносно широкими традиціями народовладдя і виборного колегіального управління²².

Таким чином, послугуючись історичними дипломатичними практиками, маємо констатувати, що в руслі сучасних теоретико-методологічних підходів виник новий напрям історичної науки як то історична комунікологія (напрямок у науці, який вивчає суспільство як інформаційно-комунікативну систему в історичній ретроспективі та перспективі, а також інститути та інституціональні комунікативні процеси в соціумі).

Через дослідження проблем історичної комунікології та інституціональної комунікології, історики-медієвісти спробували з'ясувати характер середньовічної та ранньомодерної відкритості,

комунікативності, у тому числі й публічності влади, шляхом аналізу символіки, ритуалів, жестів, норм етикету та протокольних унормувань як комунікативних засобів.

Такий підхід дає нові й досить переконливі знання про їх інформаційні функції та комунікаційну навантаженість у різних сферах суспільного життя, ментальних установах і правилах комунікації в різні історичні епохи.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі нададуть можливість створити цілісну системну картину політико-дипломатичного світу в Європі доби Середньовіччя, Ранньомодерного і Нового часу, як інституціонального кластеру міждержавних відносин, комунікативних практик, моделей комунікації та міжкультурної комунікації, комунікативних технологій.

-
- ¹ Дятлов В.О. Історична комунікологія та культура комунікації доби Середньовіччя і Ранньомодерного часу. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2016. 160 с.
 - ² Sillars A.L., Vangelisti A.L. Communication: Basic properties and their relevance to relationship research. In A. L. Vangelisti & D. Perlman (Eds.). *The Cambridge Handbook of Personal Relationships*. New York: Cambridge University Press. 2006. P. 331-351.
 - ³ Бистрицький Є. Вступ // Є. Бистрицький, Р. Зимовець, С. Пролеєв. *Комунікація і культура в глобальному світі*. К.: Дух і Літера, 2020. С. 2-18.
 - ⁴ Ціватий В.Г. Публічне мовлення, дипломатична риторика і міжкультурна комунікація у сфері міжнародних відносин та етикетних практик: інституціональний, міжнародно-інформаційний та політико-дипломатичний дискурси. *Трансформація суспільних відносин в умовах цивілізаційних змін: Монографія*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2023. Розділ. 4.7. С. 337-363.
 - ⁵ Barbiche B. *Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI-e – XVIII-e siècle*. Paris: Presses Universitaires de France, 2012. 448 p.
 - ⁶ Lutter Ch. *Politische Kommunikation an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Die Beziehungen zwischen der Republik Venedig und Maximilian I. (1495-1508)*. München, 1998. 262 s.
 - ⁷ Ціватий В.Г. Концепт «Дипломатична гурманістика» як новий напрям інституціональних досліджень історії та сучасної моделі гастрономіки (історії їжі): міжнародно-політичний і теоретико-методологічний дискурси. *Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії]*. За ред. С.С. Русакова. Випуск 49. Київ: ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2023. Випуск 49. С. 21-27.
 - ⁸ Stanyer J. *Modern Political Communication: Mediated Politics in Uncertain Times*. Cambridge: Polity Press, 2007. 228p.

-
- ⁹ Alcalá-Zamora J. España, Flandes y el mar del Norte (1618-1639): La última ofensiva europea de los Austrias madrileños. Barcelona, 1975. 556 p.
- ¹⁰ Циватий В.Г. Культурна дипломатія та інституціональні традиції європейського гуманізму доби Середньовіччя і раннього Модерного часу: креативний, політико-дипломатичний і трансформаційний дискурси. *Креативний простір: електрон. наук. журн.* 2023. № 11 (XI). С. 37–40.
- ¹¹ Palla di Nofri Strozzi. Diario // Archivio Storico italiano. Firenze. 1883. XI; 1883, XII; 1884, XIII; 1884, XIV.
- ¹² Mordenti R. Les livres de famille en Italie // Annales. Histoire, Sciences, Sociales. Paris, 2004. № 4. P. 785-804.
- ¹³ Velluti D. La cronica domestica scritta tra il 1376 e il 1370. A cura di I. Del Lungo e C. Volpi. Firenze, 1914. 351 p.
- ¹⁴ Ibid. P. 185.
- ¹⁵ Buonaccorso Pitti. Ricordi. A cura di Veronica Vestri, prefazione di Stefano U. Baldassarri. Firenze: Firenze University press, 2015. XXXVI, 116 p. (Biblioteca di storia, 24).
- ¹⁶ Циватий В.Г. Інституціональна історія та особливості української ідентичності як фактор формування сучасної парадигми розвитку суспільства: теоретико-методологічний, міжкультурно-регіональний і практичний дискурси сучасної дипломатичної системи та моделі дипломатії України. *Формування сучасної парадигми розвитку суспільства: Колективна монографія.* Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. Розділ 2.3. С. 51-79.
- ¹⁷ Cronica di Buonaccorso Pitti. Con annotazioni, ristampata da Alberto Bacchi della Lega. Bologna, 1905.
- ¹⁸ Cronica di Buonaccorso Pitti. Con annotazioni di Giuseppe Manni. Firenze: Nella stamperia di Giuseppe Manni, 1720. XL, 148 p.
- ¹⁹ Cavalcanti G. Trattato politico-morale // Grendler M. The «Trattato politico-morale» of Giovanni Cavalcanti. Geneve, 1973. 253 p.
- ²⁰ Mordenti R. Les livres de famille en Italie // Annales. Histoire, Sciences, Sociales. Paris, 2004. № 4. P. 785-804.
- ²¹ Циватий В.Г. Дипломатичний протокол і етикет міжнародної ввічливості в умовах мондіалізованого світоустрою ХХІ століття: теоретико-методологічний і практичний дискурси наукової та освітньої дипломатії. *Сучасне суспільство: кол. моногр. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022.* Розділ 3.12. С. 338–348.
- ²² Compagni D. Cronica di Dino Compagni delle cose occorrenti ne'tempi suoi. A cura di F. Martini. I. 3. Milano, 1995. 270 p.

Перелік скорочень

Abbreviations

- АА – Археологический альманах. Донецк.
АВУ – Археологічні відкриття в Україні
АЗ – Археологические записки Донского археологического общества.
АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев,
Штиинца.
АМА – Античный мир и археология
АО – Археологические открытия
АПУ – Археологічні пам'ятки України
БФ – Боспорский феномен
БЧ – Боспорские чтения
ВДИ – Вестник древней истории
ДАОО – Державний архів Одеської області
ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и
древностей
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського.
КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.-Л.
МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва;
Ленинград: АН СССР.
НАРМ – Національний архів Республіки Молдова.
ОВ – Одесский вестник
СА – Советская археология
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова
ССПК – Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя
ACSS – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia.
BSPF – Bulletin de la Société préhistorique française. Paris.
FGH – Die Fragmente der Griechischen Historiker.
IOIb – Надписи Ольвии. 1968.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis
Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
*IPE I*² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti
Euxini Graecae et Latinae. Petropolis
SB – Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, begründet im
Auftrag der Strassburger Wissenschaftlichen Gesellschaft.
SEG – Supplementum epigraphicum Graecum
SP – Stratum plus
TE – Theatrum europaeum

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

<i>Дьомін О. Б.</i> Рецензії в контексті персональної наукової історії професора П. Й. Каришковського	5
<i>Левченко Г. С.</i> Публікації з археології на сторінках газети «Одесский вестник» (1820-ті – 1830-ті рр.)	11
<i>Сапожников І. В., Айсфельд О.В., Корчемна І.С.</i> Програма ОТІС 1882–1884 років з археолого-історико-етнографічного опису міст і сіл Причорномор'я та Приазов'я.....	18
<i>Музичко О. Є.</i> Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу істориків видатного вченого	29
<i>Лиман С. І.</i> Середньовічна історія слов'янських народів у творчості Степана Михайловича Кульбакіна: харківський період його науково-педагогічної діяльності (1904–1919)	44
<i>Гордієнко Д. С.</i> «Слово о полку Ігоревім» Володимира Перетца в історії української археології	51
<i>Попова Т. М.</i> «Ідея ритму» в науковій спадщині П.М. Біцилли (до дня пам'яті).....	65
<i>Налівайко А. О.</i> Джерелознавство середніх віків в дослідженнях Л. Беркута	75
<i>Левченко В. В.</i> Доля археолога: штрихи до біографії В. О. Пора-Леонович (до 80-х роковин від дня смерті)	82
<i>Майборода П.А.</i> З історії кафедри стародавнього світу та середніх віків Одеського університету. Частина І. Кафедра історії стародавнього світу в 1934–1941 рр.....	90
<i>Венгер А.Г.</i> Внесок Миколи Ковальського (1929–2006) у вивчення наративних джерел доби пізнього середньовіччя	102
<i>Степанян К. І.</i> До питання морфології та типології історичних соціокультурних спільностей	108

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Піструїл І. В.</i> Скребки типу «Carene» верхньопалеолітичного поселення Анетівка II.....	122
<i>Главенчук А. В.</i> Зображення вагітних жінок в мобільній пластиці на верхньопалеолітичному поселенні Анетівка 2	130
<i>Кіосак Д. В.</i> Восьме тисячоліття до н. е. на Півдні України	137
<i>Тоцев Г. М.</i> Неолітичні могильники Мамай-Гори	144
<i>Пересунчак О. С.</i> Антропоморфна статуетка з трипільського поселення Тополі	149
<i>Бурдо Н. Б.</i> Усатівська культура. 100 років польових досліджень ..	158

<i>Іванова С. В.</i> Соціальний та хронологічний аспекти в археології (Буджацька ямна культура).....	166
<i>Агульников С.</i> Перехідний період від епохи пізньої бронзи до раннього залізного віку в Пруто-Дністровському межиріччі.....	171
<i>Яцук О. Ю.</i> Типологічне та технологічне розмаїття скляних намистин з високим вмістом міді в Центральній Італії ранньої залізної доби.....	175

ЕЛЛІНСЬКА ОЙКУМЕНА ТА АНТИЧНИЙ СВІТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

<i>Туренко В. Е.</i> Образ друга і ворога в архаїчній ліриці	184
<i>Вар'ян О. О.</i> Nothoi та образ ідеального громадянина у Стародавніх Афінах	190
<i>Одрін О. В.</i> «Північні греки»: штучний термін чи історико-культурна реальність?	199
<i>Орлик О. Ю., Демчук С. А.</i> Культ Деметри у грецьких полісах Північного Причорномор'я	207
<i>Самойлова Т. Л.</i> Основні етапи економічного розвитку Офіусси-Тіри	214
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> Теменос Борисфена в сакральній історії Ольвійського полісу в архаїчну та ранньокласичну епохи	222
<i>Ніколаєв М. І.</i> Хронологічне підґрунтя історії Ольвії IV–I ст. до Р. Х.	226
<i>Папанова В. А.</i> Бронзові вироби з приміських садиб Ольвії	234
<i>Зелінський А. Л.</i> Датування візиту птолемейської військово-морської ескадри до Боспорського царства	240
<i>Савельєв О. К., Красножон А. В., Савельєва К. С.</i> Дослідження в південно-західній частині Тіри-Білгорода в 2020–2021 рр. (попередні результати).....	247

PAX ROMANA

<i>Баукова А. Ю.</i> Історична гідрогеографія північної частини римської провінції Азія в світлі писемних та нумізматичних джерел	257
<i>Кумінова К. А.</i> Образ Індії у «Флоридах» Апулея: історіографія проблеми.....	266
<i>Береговий В. Б.</i> Кипріан Карфагенський та питання жінки у ранній церкві Римської імперії	275
<i>Драгомирецька О. Г., Федорук А. В.</i> Римська спата з могильника біля с. Оселівка: про пізньоантичне озброєння з території Середнього Подністров'я	279

<i>Шевченко О. Б.</i> Дослідження дитячих поховань на прикладі кочових сарматів	284
---	-----

НУМІЗМАТИКА ТА СФРАГІСТИКА

<i>Ізбаиш-Гоцкан Т. О., Колесніченко Є. О.</i> Корпус монет царя Скіла з архіву П. Й. Каришковського	289
<i>Бондаренко А. О., Снитко І. О.</i> Нумізматичні знахідки античного часу з району солоного озера Оджиголь на Херсонщині в контексті початку економічного освоєння ольвіополітами західної частини Гілеї	292
<i>Bodzek J., Zajac B.</i> Olbian Coins Struck in the 1st century AD Found in Central Europe	298
<i>Янов Д. М., Корнусова І. В.</i> Фантазійні підробки античних монет в колекції Одеського археологічного музею	307
<i>Пивоваров С. В., Калініченко В. А.</i> Нумізматичні та сфрагістичні матеріали з городища другої половини XIV ст. в Зеленій Липі	314

ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<i>Луговий О. М.</i> Турріс Прокопія Кесарійського та Тіра в VI ст.	323
<i>Лагодич В. Ю.</i> Війна з аварами імператора Маврикія: до питань хронологічних та географічних меж протистояння	332
<i>Kolomiets O. O.</i> To the Question of the Peculiarities of the Use of Building Materials in the Temple Architecture of the Middle and Late Byzantium	341
<i>Димидюк Д. А.</i> Використання дротиків у Вірменії епохи Багатидів (кінець IX – середина XI ст.)	343
<i>Головко О. Б.</i> Свідectво католицького місіонера Бруно Кверфуртського про його подорож до Східної Європи (1008 р.).....	352
<i>Сидоров Г. В.</i> Болгарсько-татарський похід на Константинополь в 1264-1265 рр. та дискусія щодо ролі Ногая в ньому	363
<i>Ліхтей І. М.</i> До питання про коронацію 1261 року чеського правителя Пршемисла Отакара II	370
<u>Добролюбський А. О.</u> «Присмак глінисті»	380
<i>Гулевич В. П.</i> Про виникнення та призначення замку Караул	390
<i>Пилипчук Я. В.</i> Падіння Угорського королівства. Угорщина при Ягеллонах (1490–1526)	398
<i>Федчук О. Б.</i> Образ Кримського ханства в британській свідомості XVI–XVIII ст.	408

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

<i>Казакевич Г. М.</i> Зі Скіфії до Скоттії: довге відлуння середньовічної легенди про скіфське походження ірландців	417
<i>Воротняк І. Д., Данилів М. В.</i> Мотиваційні витоки походів вікінгів: дискурс скандинавських джерел	424
<i>Стасюк О. В.</i> Августин проти Робін Гуда: походження милостині та наміри благочинця у творах середньовічних каноністів (XII–XIII ст.)	435
<i>Чепіженко В. В.</i> Леді де Моун: поважна вдова та вмільй підприємець	443

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

<i>Ціватий В. Г.</i> Інституціональна історія дипломатії та комунікативних практик Європи в добу Середньовіччя і Ранньомодерного часу: моделі комунікації, комунікативні технології, особливості міжкультурної комунікації.	455
<i>Побуцька С. С., Пількевич А. Л.</i> Поява та розвиток нової ідеологічної моделі держави і канонічного права крізь призму ранньої англійської Реформації (1529–1553 рр.)	463
<i>Демчук С. А.</i> Поняття сучасного у нідерландській культурі першої половини XVI століття	470
<i>Івченко О. С.</i> Політичні витоки ідеології конституційного роялізму.	479
<i>Нємченко І. В.</i> Апологія повстання в політичній творчості Олджернона Сіднея	485
<i>Гребцова І. С.</i> Національні мотиви у творчості фламандських майстрів живопису Пітера Брейгеля старшого і Якоба Йорданса	489
<i>Тоцький П. М.</i> Варенн 1791 р.: конституційна криза чи уроки моралі?	500

In memoriam

<i>Нємченко І. В., Луговий О. М., Чепіженко В. В.</i> Андрій Олегович Добролюбський (18 квітня 1949 р. – 28 вересня 2023 р.).....	513
<i>Красножон А. В.</i> На смерть професора Андрія Добролюбського.....	516
Перелік скорочень	518